

19. Voor de homeopathie in de negentiende eeuw, zie Marijke Gijswijk-Hofstra, 'Vroege veroveringen van de homeopathie in Nederland: de Rotterdamse patiënten van Clemens von Bönninghausen halverwege de negentiende eeuw', in *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 21 (1995) 406-428. Dr. Derk Jansen attendeerde mij bovendien op Janet Oppenheim, *The Other World, Spiritualism and Psychical Research in England, 1850-1914*. Cambridge 1985, 229-236, die een zeer Engelse, zeer verhelderende kijk geeft op de homeopathische geneeskunde en haar receptie in het Verenigd Koninkrijk. – Hierop is iets nader ingegaan in mijn 'Sprokkelingen van een kerkhistoricus', in *In de Waagschaal* 21 (2002) 119-120.

20. Van een andere orde is, dat de familienaam van de bekende Lutherse theologen steeds onjuist gespeld wordt. Juist is: Fafié.

Gunning nam in dit opzicht binnen Ernst en Vrede zelfs een extreem standpunt in. Hij koos resoluut voor wat Chantepie de La Saussaye de 'medische weg' noemde, waarbij de auteur de lucide opmerking maakt: 'In plaats van medisch zou men beter van "homeopathisch" kunnen spreken' (245).¹⁹ In de nieuwe kring kwam hij in nauw contact met Beets en Chantepie de la Saussaye. En dit bleef, ook toen het met de kring bergafwaarts ging. Wellicht dankte hij aan enkele leden het aanbod, redacteur te worden van een nieuw tijdschrift, *Referent voor de Theologische Wetenschap* (uitgave Kemink, een tweewekelijks blad waarvan sinds begin 1856 24 nummers verschenen; 175, 290). Hierin toonde hij zijn *dualisme* (178) inzake geloof en wetenschap, waarop *Daniël Chantepie de la Saussaye* (183) een reactie gaf die Gunning diep trof, al liet hij zich nog niet direct overtuigen. Evenwel, zijn gedachte dat de wedergeboorte het herstel van de humaniteit meebrengt, maakte hem onrustig. Wellicht lag hierin de overwinning op het dualisme besloten. In elk geval werkte dit herstel duidelijk *van binnen naar buiten* (189), zeer kritisch jegens de mens zelf die wordt gebracht tot *zelfverloochening* (191). Wie daartoe mag komen is evenwel een *held* (193). Langs deze weg 'kon hij zijn ideaal en de alledaagse werkelijkheid met elkaar verzoenen' (193).

Met deze woorden eindigt het rijke hoofdstuk v. Het zesde gaat over Hilversum, waar Gunning voor het eerst vele bevindelijken in zijn gemeente aantrof. Hij heeft daar veel aan gehad: mensen die spraken over hun religieuze ervaring maar dan gemengd met een voor hem toch wel bizar fatalisme. Het slot van dit hoofdstuk doet sterk uitzien naar het vervolg. Dit rijke boek moet voltooid worden.

Zijn er dan geen aanmerkingen te maken? Zeker, en in het voorafgaande kwamen er reeds naar voren. Toe te voegen is dat de definitieve correctie nog zorgvuldiger had kunnen zijn. Zo is bijvoorbeeld de tekst van noot 282 (184) geheel weggevallen.²⁰ Maar hiertegenover staat de alles overstijgende indruk die het boek maakt, de definitieve studie over J.H. Gunning jr. te zijn, die eigenlijk in de boekenkast van geen enkele 'dix-neuvièmiste' mag ontbreken.